

Uppdrag att stödja genomförandet av ANDTS- politiken

Delredovisning 2023

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer 2023-3-8467

Publicerad www.socialstyrelsen.se, mars 2023

Innehåll

Sammanfattning	5
Socialstyrelsens uppdrag att stödja ANDTS-politiken	6
Det här är en delredovisning av ett flerårigt uppdrag	6
Uppdraget syftar till att stödja ANDTS-politikens mål	7
Myndigheten samverkar med flera aktörer	8
Genomförd verksamhet 2022	9
Inom ramen för uppdraget har vi arbetat med fem delprojekt	9
Förstudie om brukarinflytande påvisar behov av stöd	10
Revidering av ASI-manualen för att underlätta behovsbedömning ..	10
Handbok om LVM för en mer jämlik vård	11
Utbildning om äldre och alkohol ska bidra till bättre insatser	11
En lägesbild som underlag för bedömning av utvecklingen	12
Övrig verksamhet som berört ANDTS-området redovisas i bilaga	12
Planerad verksamhet 2023	14
Olika källor till grund för val av områden	14
Prioriteringar påverkas av andra utredningar	14
Lägesbilden pekar på vissa utvecklingsbehov	15
Inom uppdraget planeras sex delprojekt	16
Utveckling av innehåll och form för lägesbilden	16
Utvärdering av riktlinjer beskriver vårdens kvalitet	16
Förstudie om LARO grund för framtida uppföljning	17
Samla LARO-verksamheter för att främja kunskapsbaserad och jämlik vård	17
Två förslag från förstudien tas vidare för att stärka brukarinflytande ..	18
Tre större projekt planeras utöver ANDTS-uppdraget	18
Utvärdering ska bidra till förbättrad uppföljning av sprututbytesverksamheterna	18
Uppdrag att analysera vård och stöd för flickor och kvinnor med missbruks- och beroendeproblematik	19
Förbättrad kunskap om institutionsvårdens målgrupp och innehåll för att stärka vårdens kvalitet	19
Bilaga 1. Exempel på övrig verksamhet inom ANDTS-området	22

Sammanfattning

Det här är en delredovisning av ett flerårigt uppdrag som Socialstyrelsen har att stödja ANDTS-politiken, det vill säga politiken avseende alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar. Uppdraget ska slutredovisas 2026. Syftet är att bidra till att stärka det förebyggande och främjande arbetet, att öka tillgången till vård och stöd av god kvalitet och att minska medicinska och sociala skador orsakade av ANDTS. Under 2022 har myndigheten arbetat med fem delprojekt:

1. en förstudie om behov av stöd för brukarinflytande,
2. en revidering av manualen för *Addiction Severity Index (ASI)*,
3. en handbok om lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM, riktad till hälso- och sjukvården,
4. ett webbaserat utbildningsmaterial om äldre och alkohol riktat till personal och chefer inom hemtjänst, hemsjukvård och socialtjänst, samt
5. en lägesbild för ANDTS-området.

De flesta av delprojekten bidrar främst till ANDTS-strategins mål 5, det vill säga tillgång till vård och stöd av god kvalitet, i form av en mer personcentrerad, säker och kunskapsbaserad, jämlik och tillgänglig vård och omsorg. Förstudien om brukarinflytande syftar i förlängningen till att bidra till en mer personcentrerad vård och omsorg. Den uppdaterade manualen för ASI, som används för att bedöma och följa upp personers behov av stöd, kan göra behovsbedömningar än mer kunskapsbaserade. Handboken om LVM syftar till att bidra till en mer jämlik vård över landet genom stöd i tolkning och tillämpning av lagstiftningen, medan den webbaserade utbildningen om äldre och alkohol bland annat kan bidra till att fler äldre får stöd för alkoholproblem. Slutligen kan lägesbilden, som beskriver utvecklingen, bidra med kunskap som kan ligga till grund för insatser inom alla dimensioner.

Utöver dessa delprojekt har myndigheten också mycket annat pågående arbete som berör ANDTS-området och ANDTS-strategins olika mål och insatsområden. Det handlar bland annat om olika projekt för att skydda barn och unga från skadliga effekter av ANDTS, förebygga ANDTS-relaterad ohälsa hos barn och unga, samt att minska antalet personer som skadas eller dör på grund av sitt eget eller andras bruk. Under 2023 kommer myndigheten bland annat att arbeta med utveckling av innehåll och form för lägesbilden för ANDTS-området, utvärdering av de nationella riktlinjerna för vård och stöd vid missbruk och beroende, en förstudie om uppföljning av läkemedelsassisterad behandling vid opioidberoende (LARO) samt vägledning för att stärka brukarinflytande. Socialstyrelsen har också fått ett särskilt regeringsuppdrag att analysera vård och stöd för flickor och kvinnor med missbruks- och beroendeproblematik, och planerar att arbeta med uppföljning av sprututbytesverksamheter och en kunskapsmanställning om institutionsvård för personer med skadligt bruk och beroende.

Socialstyrelsens uppdrag att stödja ANDTS-politiken

Regeringen gav i april 2021 Socialstyrelsen i uppdrag att stödja genomförandet av den förnyade strategin för politiken avseende alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar 2021–2025 (prop. 2020/21:132).¹ Inom ramen för uppdraget skulle Socialstyrelsen verka för ett effektivt och kunskapsbaserat arbete och i övrigt ta initiativ och utforma insatser utifrån de prioriteringar som myndigheten bedömer som angelägna för att uppnå strategins mål. Myndigheten skulle även bidra till det nationella uppföljningssystem med indikatorer som förvaltas av Folkhälsomyndigheten.

Den här redovisningen beskriver Socialstyrelsens syfte och mål med uppdraget, hur samverkan har skett med andra aktörer samt vilken verksamhet myndigheten har bedrivit inom ramen för uppdraget under 2022. Den innehåller också en översiktlig beskrivning av myndighetens övriga arbete inom ANDTS-området, samt en beskrivning av vår plan för arbetet med uppdraget 2023. Enligt uppdraget skulle återrapporteringen även innehålla en bedömning av utvecklingen i förhållande till de områden som rör myndighetens ansvarsområden. Bedömningen av utvecklingen redovisas i form av en lägesbild, som publiceras i en särskild rapport.

Det här är en delredovisning av ett flerårigt uppdrag

Socialstyrelsen ska årligen, senast den 31 mars, under perioden 2022–2025 delredovisa uppdraget. Det här är delredovisningen för 2022, som lämnas den 31 mars 2023. Delredovisningarna ska innehålla en beskrivning av det arbete som myndigheten har bedrivit under verksamhetsåret, inklusive uppnådda resultat, samt en bedömning av utvecklingen i förhållande till de mål och insatsområden i strategin som rör myndighetens ansvarsområden. I samband med den delredovisning som ska lämnas den 31 mars 2025 ska Socialstyrelsen inkomma med en samlad uppföljning av arbetet. Socialstyrelsen ska även inkomma med förslag som kan utgöra underlag för utformningen av den fortsatta ANDTS-politiken. Uppdraget ska slutredovisas den 31 mars 2026. Av slutredovisningen ska resultaten av det arbete som har genomförts under strategiperioden framgå inklusive en bedömning av fortsatta utvecklingsbehov inom området.

¹ Propositionen om förnyad strategi röstades dock ner i riksdagen i juni 2021, och regeringen beslutade därför i juli samma år att ändra Socialstyrelsens uppdrag. Uppdraget ändrades på så vis att utgångspunkten för uppdraget ska vara att stödja politiken inom områdena alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar, i stället för de mål och insatsområden som framgår av den nedröstade strategin. Den 24 mars 2022 presenterade dock regeringen en skrivelse med en ny strategi för perioden 2022–2025, där målen är desamma som i den strategi som röstades ner.

Uppdraget syftar till att stödja ANDTS-politikens mål

ANDTS-politikens och strategins övergripande mål är:

- ett samhälle fritt från narkotika och dopning
- minskade medicinska och sociala skador orsakade av alkohol
- ett minskat tobaksbruk
- minskade skadeverkningar av överdrivet spelande.

Strategin består därutöver av sju olika långsiktiga mål som ska vara vägledande för arbetet mot de övergripande målen. Varje mål innehåller i sin tur ett antal olika prioriterade insatsområden. De sju långsiktiga målen framgår av tabell 1 nedan. Uppdragets fokus är insatser inom mål 4 och 5. Men Socialstyrelsen har också verksamhet inom strategins övriga mål, med undantag för mål 7. Det framgår av redovisningen i bilaga 1.

Tabell 1. ANDTS-strategins sju långsiktiga mål.

Mål 1	Mål 2	Mål 3	Mål 4
Tillgången till alkohol, narkotika, dopningsmedel och tobaks- och nikotinprodukter samt skadeverkningarna av spel om pengar ska minska	Barn och unga ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av alkohol, narkotika, dopning, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar	Antalet barn och unga som börjar använda narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter eller debuterar tidigt med alkohol och spel om pengar ska minska	Antalet personer som utvecklar skadligt bruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar ska minska
Mål 5	Mål 6	Mål 7	
Personer med skadligt bruk eller beroende ska utifrån sina förutsättningar och behov ha tillgång till vård och stöd av god kvalitet	Antalet personer som skadas eller dör på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter eller spel om pengar ska minska	En folkhälsobaserad syn på ANDTS inom EU och internationellt	

Det övergripande syftet med uppdraget är alltså att stödja genomförandet av ANDTS-politiken, och de övergripande effektmålen är att myndigheten ska bidra till att

- minska medicinska och sociala skador orsakade av alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotinprodukter samt spel om pengar
- stärka förebyggande och främjande arbete i kommuner och regioner för att minska utvecklingen av skadligt bruk, missbruk eller beroende
- öka tillgången till vård och stöd av god kvalitet för den enskilde i kommuner och regioner.

De specifika projektmålen för uppdraget är att Socialstyrelsen under uppdragsperioden har utvecklat

- en samlad bild av tillgång till vård och stöd, som kan ligga till grund för insatser för att uppnå effektmålen för uppdraget
- ett effektivt och kunskapsbaserat arbete som möter kommuners, regioners och andra aktörers behov.

Myndigheten samverkar med flera aktörer

Som tidigare beskrivits är en del av uppdraget att bidra till det nationella uppföljningssystem med indikatorer som förvaltas av Folkhälsomyndigheten. Under 2022 har Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten fortsatt haft en dialog om uppföljningen av ANDTS-området och Socialstyrelsen har levererat data till Folkhälsomyndigheten.

Inom ramen för Folkhälsomyndighetens övergripande nationella samordning av ANDTS-området har Socialstyrelsen också samverkat med

- Brottsförebyggande rådet
- Inspektionen för vård och omsorg (IVO)
- Statens institutionsstyrelse (SiS)
- Läkemedelsverket (LMV)
- Arbetsmiljöverket
- Ekobrottsmyndigheten
- Kustbevakningen
- Länsstyrelserna
- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
- Polismyndigheten
- Rättsmedicinalverket
- Skatteverket
- Tullverket

Socialstyrelsen har under 2022 även samverkat med andra aktörer i enskilda delprojekt i uppdraget, vilket beskrivs under respektive delprojekt nedan.

Patient-, brukar- och anhörigorganisationer har involverats i såväl den övergripande planeringen som i enskilda delprojekt, bland annat genom samverkan med Socialstyrelsens råd för missbruks- och beroendefrågor.

Genomförd verksamhet 2022

Under 2022 har vi arbetat med fem delprojekt inom ramen för ANDTS-uppdraget. Men Socialstyrelsen har även flera pågående arbeten som inte finansieras av det här uppdraget. För att ge en helhetsbild av myndighetens verksamhet inom området beskriver vi det översiktligt i bilaga 1.

Inom ramen för uppdraget har vi arbetat med fem delprojekt

Under 2021 påbörjades fem delprojekt, vilka har fortsatt under 2022:

1. en förstudie om behov av stöd för brukarinflytande,
2. en revidering av manualen för *Addiction Severity Index (ASI)*,
3. en handbok om lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM, riktad till hälso- och sjukvården,
4. ett webbaserat utbildningsmaterial om äldre och alkohol riktad till personal och chefer inom hemtjänst, hemsjukvård och socialtjänst, samt
5. en lägesbild för ANDTS-området.

De flesta av delprojekten bidrar främst till mål 5, det vill säga tillgång till vård och stöd av god kvalitet. Tabell 2 nedan sammanfattar hur de olika delprojekten kan bidra till olika kvalitetsdimensioner för en god vård och omsorg. Förstudien om brukarinflytande syftar i förlängningen till att stärka verksamheternas arbete med brukarinflytande, vilket i sin tur kan bidra till en mer personcentrerad vård och omsorg. Den uppdaterade manualen för ASI, som används för att bedöma och följa upp personers behov av stöd, har förtydligats för att göra behovsbedömningar än mer kunskapsbaserade. Handboken om LVM syftar till att stödja hälso- och sjukvårdspersonal i tolkning och tillämpning av lagstiftningen, och kan på så sätt bidra till en mer jämlik vård över landet, medan den webbaserade utbildningen om äldre och alkohol bland annat syftar till att bidra till att fler äldre får stöd för alkoholproblem. Slutligen kan lägesbilden, som beskriver utvecklingen inom ANDTS-området, bidra med kunskap som kan ligga till grund för insatser inom alla dimensioner.

Tabell 2. Delprojektens bidrag till dimensioner för en god vård och omsorg.

Tillgänglig	Säker och kunskapsbaserad	Personcentrerad	Jämlik
Utbildning om äldre och alkohol	Revidering av ASI-manualen	Förstudie om brukarinflytande	Handbok om LVM

Förstudie om brukarinflytande påvisar behov av stöd Socialstyrelsens öppna jämförelser för missbruks- och beroendevård visar att kommunernas arbete med stärkt brukarinflytande går långsamt. Under 2022 har vi därför genomfört en förstudie med syfte att

- identifiera faktorer som hindrar ett ökat patient- och brukarinflytande
- kartlägga vilket behov av stöd som verksamheter inom socialtjänsten, psykiatri och beroendevården har för att kunna utveckla sitt arbete med brukarinflytande.

I förstudien har vi genomfört en litteratursökning, inventerat problemområdet och kunskapsläget, samt inventerat behov via hearings, intervjuer och fokusgrupper. Vi har samverkat bland annat med Sveriges kommuner och regioner (SKR), Myndigheten för vård- och omsorgsanalys, Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU), Forte, IVO, Folkhälsomyndigheten, Myndigheten för delaktighet, Länsstyrelserna, BIRK-nätverket, BIP-nätverket, NSPH, Verdandi, User Involve och Nordens välfärdscenter.

Förstudien visar att det pågår en rad utvecklingsarbeten inom myndigheter, kommuner, regioner, organisationer och forskning med inriktning på patient- och brukarinflytande, och flera av de behov som lyfts i förstudien omhändertas redan i pågående forskning eller via arbete som patient- och brukarorganisationer leder och genomför. Vi har i förstudien dock identifierat tre områden där stöd från Socialstyrelsen kan göra skillnad. Det handlar om att revidera Socialstyrelsens vägledning *Att ge ordet och lämna plats*, eftersom den fortfarande används men området har utvecklats sedan den publicerades 2013. Vidare efterfrågas ett kunskapsstödjande material med fokus på uppföljning och utvärdering av patient- och brukarinflytande, så att resultat från exempelvis brukarrevisorer används vid verksamhetsutveckling i större utsträckning. Slutligen skulle Socialstyrelsen med hjälp av webbsidan *Kunskapsguiden.se* kunna stödja spridning av befintligt material och kunskap om den forskning och det arbete som pågår, då det är svårt för berörda verksamheter att hålla sig uppdaterade.

Revidering av ASI-manualen för att underlätta behovsbedömning

ASI-intervjun är en standardiserad metod för att dokumentera, systematisera och bedöma uppgifter som har relevans i utredning respektive uppföljning av klienter och patienter med alkohol- och narkotikarelaterade problem. ASI-intervjun innehåller också förändringsmått som kan användas för systematisk uppföljning av hela klient- och patientgruppers behov och förändring. Socialstyrelsen har förvaltat ASI-intervjun och bidragit till den ökande användningen sedan den första officiella svenska versionen av ASI-intervjun publicerades 1996. ASI-intervjun används för närvarande i 295 verksamheter och i 83 procent av Sveriges kommuner. Sedan 2009 har ASI-manualen reviderats cirka vart fjärde år. Senaste revideringen gjordes 2017. Under 2021 blev det nödvändigt att göra en ny revidering avseende frågor, en uppdatering och förtydliganden av instruktioner, ett förtydligat barnrättsperspektiv samt en revidering av listor och bilagor. Den reviderade ASI-manualen publicerades i

april 2022. Socialstyrelsen har använt den reviderade manualen i utbildningar för de regionala ASI-utbildarna, och den beställs även av användare som stöd när de ska intervjuas, och av regionala utbildare inför deras utbildningar. Över 1000 exemplar av ASI-manualen har hittills beställts.

Handbok om LVM för en mer jämlik vård

Socialstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av LVM upphävdes 2014. Från oktober 2019 till mars 2020 genomförde vi en förstudie om behovet av juridisk vägledning om LVM, med dialogmöten och telefonintervjuer med enhetschefer, verksamhetschefer och profession från relevanta verksamheter inom socialtjänst och hälso- och sjukvård. Under förstudien uttryckte socialtjänstens representanter behov av en utförlig vägledning om tillämpningen av LVM i form av en handbok. En sådan handbok har därefter tagits fram och publicerats. Läkare och chefer inom hälso- och sjukvården uttryckte istället behov av en mer översiktlig och kortfattad vägledning i de specifika frågor som berör deras verksamhet. Socialstyrelsen tog därför under 2022 fram en handbok riktad till hälso- och sjukvården. Fokus är LVM-anmälan, läkarundersökning och intyg i LVM-ärenden samt hälso- och sjukvård och vistelse på sjukhus under LVM-vård. Syftet med handboken är att underlätta hälso- och sjukvårdens tillämpning av det regelverk som gäller för vård enligt LVM.

Utbildning om äldre och alkohol ska bidra till bättre insatser

Till skillnad från i övriga befolkningen har alkoholkonsumtionen bland äldre ökat. Det har Socialstyrelsen lyft fram i lägesrapporter om både individ- och familjeomsorg och om vård och omsorg om äldre. Ökningen har varit särskilt snabb bland kvinnor. Den växande alkoholkonsumtionen resulterar i fler alkoholrelaterade skador, sjukdomar och dödsfall och risk för sämre hälsa hos gruppen äldre. Det innebär ökade behov av insatser från socialtjänst och hälso- och sjukvård. Mot bakgrund av detta genomförde Socialstyrelsen under 2019 en förstudie, för att identifiera vilket behov av stöd och vägledning det finns hos personal som arbetar inom socialtjänst och hemsjukvård. Baserat på slutsatser i förstudien beslutade vi att ta fram ett utbildningsmaterial riktat till vård- och omsorgspersonal i hemtjänst och hemsjukvård, handläggare inom äldre- och missbruksområdet samt styrnings- och ledningsnivå.

Syftet med utbildningsmaterialet är att bidra till att behov hos äldre med skadligt bruk av alkohol uppmärksammas och tillgodoses samt att personal i hemtjänsten kan utföra insatser för målgruppen på ett bra sätt ur både individens och medarbetarens perspektiv. Det togs fram i samarbete med en referensgrupp bestående av hemtjänstpersonal, personal i hemsjukvården, biståndshandläggare samt chefer för dessa grupper. Materialet publicerades i december 2022, och består av tre delar:

- en webbutbildning i två versioner – en för hemtjänstens och hemsjukvårdens personal, och en för handläggare i äldreomsorgen
- ett stödmaterial för chefer i form av en Powerpointpresentation
- ett nedladdningsbart fördjupningsmaterial.

Det nedladdningsbara fördjupningsmaterialet består av texter om sekretess, alkohol och läkemedel, hur man kan fråga om alkohol och ett material med reflektionsfrågor. Om det visar sig finnas behov av ytterligare fördjupningstexter är planen att ta fram sådana, i syfte att möta behoven i verksamheterna och att hålla utbildningspaketet uppdaterat. Under 2022 har utbildningspaketet presenterats på konferensen *Drogfokus* och på en dag med fokus på alkohol och äldre anordnad av Länsstyrelsen i Jönköping.

En lägesbild som underlag för bedömning av utvecklingen

Enligt uppdraget ska vår återsrapportering innehålla en bedömning av utvecklingen i förhållande till de områden som rör myndighetens ansvarsområden. I uppdraget beskrivs också att en central förutsättning för en jämlik och personcentrerad vård är att ha en samlad bild av behov av samt tillgång till vård, stöd- och behandlingsalternativ och hur tillgången varierar över landet. Under året har vi därför arbetat med att ta fram en lägesbild, som publiceras som en separat rapport tillsammans med denna redovisning av vår verksamhet.

Socialstyrelsen redovisar redan sedan tidigare återkommande uppgifter om ANDTS-området. Det inkluderar statistik om dödsfall till följd av narkotika- och läkemedelsförgiftningar, statistik om socialtjänstens insatser till vuxna personer med missbruk, enkätdata om socialtjänstens insatser i öppna jämförelser samt uppgifter från patientregistret (PAR). Vissa av uppgifterna ingår ibland också i den årliga lägesrapporten för hälso- och sjukvården och tandvården, och i lägesrapporten för individ- och familjeomsorg (IFO) och lägesrapporten för äldre. Lägesrapporterna fokuserar dock på en övergripande beskrivning av utvecklingen, och det finns därför behov av en mer detaljerad beskrivning. Det handlar bland annat om att särredovisa och beskriva utvecklingen för olika narkotiska preparat och olika åldersgrupper, olika diagnoser och åtgärder, och regionala skillnader. Det finns också ett behov av en samlad bild av området, som omfattar både socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens insatser. Ett första steg i arbetet med lägesbilden har därför varit att sammanställa alla de olika uppgifter som redan tagits fram av myndigheten.

Övrig verksamhet som berört ANDTS-området redovisas i bilaga

Utöver den verksamhet som bedrivits inom ramen för uppdraget har Socialstyrelsen också flera andra pågående arbeten inom området. I bilaga 1 redovisas en översikt över ett urval av Socialstyrelsens övriga verksamhet som berör ANDTS-området. Översikten bygger på ett enkätsvar som vi har lämnat till Folkhälsomyndigheten. Folkhälsomyndigheten rapporterar årligen in en bedömning av den verksamhet som centrala aktörer har genomfört inom ANDTS-strategins områden, som en del i sitt uppdrag att stödja genomförandet av ANDTS-politiken. I enkäten efterfrågades vilken verksamhet

myndigheterna har bedrivit under 2022 för de insatsområden under respektive mål där respektive myndighet anges som central aktör.

Socialstyrelsen är utpekad som central aktör inom sex av de sju långsiktiga målen i ANDTS-strategin, och för en stor del av insatsområdena under respektive mål. Vi har också bedrivit verksamhet inom en större del av de olika områdena. Det handlar bland annat om olika projekt och uppdrag för att skydda barn och unga från skadliga effekter av ANDTS och att förebygga ANDTS-relaterad ohälsa hos barn och unga, samt att minska antalet personer som skadas eller dör på grund av sitt eget eller andras bruk, inklusive suicidprevention. Några av de projekt och uppdrag som beskrivs i bilagan påbörjades under 2022 och kommer att fortsätta i ett eller flera år framåt, medan andra arbeten påbörjats tidigare och avslutades 2022.

Planerad verksamhet 2023

Under 2023 planerar Socialstyrelsen att arbeta med sex delprojekt inom ramen för uppdraget, samt med tre större projekt inom ANDTS-området som inte finansieras genom uppdraget att stödja genomförandet av ANDTS-politiken. Tidigare rapporter och utredningar, och den nya lägesbilden, har utgjort underlag för beslut om vilka projekt som ska genomföras.

Olika källor till grund för val av områden

Flera olika källor och pågående arbeten ligger till grund för Socialstyrelsens val av delprojekt. Det handlar bland annat om våra tidigare lägesrapporter och andra uppföljningsrapporter, som i sin tur bygger på vår statistik, våra register och öppna jämförelser, och om den nya lägesbilden. Vid valet av delprojekt har vi också tagit hänsyn till andra regeringsuppdrag och statliga utredningar.

Prioriteringar påverkas av andra utredningar

I mars 2022 tillsattes en narkotikapolitisk utredning, som ska föreslå hur en fortsatt restriktiv narkotikapolitik kan kombineras med ett effektivt narkotikaförebyggande arbete, en god missbruks- och beroendevård som innehåller insatser för skademinimering samt insatser för att ingen ska dö till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar. Uppdraget ska slutredovisas den 31 oktober 2023. Socialstyrelsen ingår i utredningens expertgrupp, och har i övrigt en nära dialog med utredningen, för att på bästa sätt avgränsa våra respektive uppdrag och utnyttja våra tillgängliga resurser.

Ytterligare något som påverkar ANDTS-området är Samsjuklighetsutredningen, som lämnade delbetänkandet *Från delar till helhet. En reform för samordnade, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet (SOU 2021:93)* i november 2021, och sitt slutbetänkande *Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja (SOU 2023:5)* den 31 januari 2023. Utredningen lämnar förslag som innebär en stor reform av missbruks- och beroendevården om de genomförs. Bland annat föreslås att regionernas hälso- och sjukvård får ensamt ansvar för behandling vid skadligt bruk och beroende, och att regioner och kommuner ska vara skyldiga att samverka i en gemensam vård- och stödverksamhet för personer med psykisk funktionsnedsättning och särskilda behov av samordning. Vidare föreslås att hem för vård eller boende (HVB) fortsatt ska vara ett ansvar för kommunerna, men att regionernas ansvar för hälso- och sjukvård på HVB ska förtydligas.

Även omställningen till en god och nära vård påverkar ANDTS-området. Den 1 juli 2021 ändrades definitionen av primärvård i hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL.² Primärvården ska vara navet i vården och underlätta samordning av vårdinsatser och arbeta hälsofrämjande, stödja rehabilitering

² Se 2 kap. 6 § HSL.

och motverka försämringar av exempelvis kroniska sjukdomar. Primärvården ska även ha kapacitet att vara första instans för de flesta vanligt förekommande hälsoproblemen, inklusive psykisk ohälsa.³ Socialstyrelsen fick i april 2022 ett regeringsuppdrag som handlar om att främja, följa och stödja omställningen till en god och nära vård för att förbättra primärvårdens omhändertagande av psykisk ohälsa.

Också de nya skrivningarna i hälso- och sjukvårdslagen som pekar på att primärvården ska tillhandahålla befolkningsinriktade insatser kan påverka ANDTS-området, liksom utredningen *Framtidens socialtjänst* förslag om en förebyggande och lätt tillgänglig socialtjänst.

Lägesbilden pekar på vissa utvecklingsbehov

Årets lägesbild för ANDTS-området, som publiceras som en separat rapport i anslutning till den här redovisningen, bekräftar mycket av det som tidigare framkommit i våra olika lägesrapporter. När det gäller ANDTS-strategins mål 4 bedömer vi i lägesbilden att vårdens och omsorgens insatser för att minska antalet personer som utvecklar skadligt bruk eller beroende av ANDTS inte sker i tillräcklig utsträckning och att utvecklingstakten behöver öka. Under 2023 kommer därför arbetet med att revidera de nationella riktlinjerna för prevention och behandling av ohälsosamma levnadsvanor att fortsätta. För mål 5 konstateras att det inte är möjligt att bedöma utvecklingen av tillgången till vård och stöd av god kvalitet, eftersom det saknas uppgifter om insatser gällande dopning, primärvården insatser, insatser som ges av andra yrkesgrupper än läkare inom den öppna specialistvården och om en stor del av socialtjänstens insatser. Det finns därför anledning att prioritera utveckling av uppföljningen av området, och flera delprojekt berör detta. Men av de uppgifter som finns tillgängliga framkommer bland annat att:

- få personer får insatser vid spelproblem
- antalet personer som får frivillig vård på HVB har minskat
- tidigare observerade könsskillnader kvarstår, bland annat med större andel kvinnor som fått vård också för andra psykiatriska diagnoser som ångest och depression, samt större andel kvinnor som avlider av läkemedels- och narkotikaförgiftning till följd av suicid
- andelen kommuner som erbjuder viktiga stödinsatser inom socialtjänsten, så som arbetslivsinriktad rehabilitering, Bostad först, samordning i form av case management samt anhörigstöd, inte haft en entydigt positiv utveckling
- inte heller andelen kommuner som arbetar med brukarinflytande har haft en entydigt positiv utveckling.

Några av dessa områden kan komma att hanteras inom ramen för andra uppdrag och projekt på myndigheten, bland annat uppdrag att samordna arbete mot målen i regeringens nationella hemlöshetsstrategi och uppdrag kopplade till den nationella anhörigstrategin. Andra områden ingår i de planerade projekt som beskrivs nedan.

³ Se SOU 2021:6 *God och nära vård – Rätt stöd till psykisk hälsa*, s. 229 f.

Inom uppdraget planeras sex delprojekt

För 2023 planeras sex olika delprojekt. Tre av delprojekten handlar om analys och uppföljning, och inkluderar vidareutveckling av lägesbilden för ANDTS, utvärdering av de nationella riktlinjerna för vård och stöd vid missbruk och beroende, samt en förstudie om uppföljning av LARO. De andra tre delprojekten avser kunskapsuppbyggnad och kunskapsstyrning, och omfattar en konferens för LARO-verksamheter, uppdatering av vägledning om brukarinflytande och nytt temaområde på *Kunskapsguiden.se*.

Utveckling av innehåll och form för lägesbilden

Arbetet med lägesbilden kommer att fortsätta med en utveckling av innehåll, där några möjliga utvecklingsområden inkluderar tandvård, insatser för barn och unga, patient- och brukarrapporterade mått och beskrivning av vårdkedjor. Utöver innehåll finns det också planer på att arbeta vidare med formen för lägesbilden, för att göra innehållet mer överskådligt, lättillgängligt och enklare att regelbundet uppdatera.

Utvärdering av riktlinjer beskriver vårdens kvalitet

En central del för att beskriva tillgång till vård och stöd av god kvalitet är följsamhet till Socialstyrelsens nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende. Riktlinjerna uppdaterades med nya rekommendationer 2019, men på grund av pandemin har någon utvärdering ännu inte genomförts. Vi påbörjade därför en utvärdering under 2022, och den kommer enligt nuvarande plan att vara slutförd i april 2024. Utvärderingen ska belysa hälso- och sjukvårdens respektive socialtjänstens strukturer, processer och resultat, utfall för valda indikatorer, en övergripande analys och tolkning av läget och presentera möjliga förbättringsområden. Utgångspunkten är de centrala rekommendationerna och indikatorerna i riktlinjerna.

Kunskap om primärvårdens insatser del av utvärderingen

Personer med skadligt bruk och beroende och andra psykiatriska tillstånd har en större sjukdomsburda och överdödlighet än befolkningen i övrigt, bland annat beroende på det skadliga bruket och livsstilsrelaterade faktorer, men också på grund av att de får adekvata hälso- och sjukvårdsinsatser i mindre utsträckning. Samsjuklighetsutredningen lyfter i sitt delbetänkande fram behovet av att hantera psykiatrisk och somatisk ohälsa samtidigt, och att insatserna ska betona hälsa.⁴ Utöver att uppmärksamma den somatiska ohälsan och stärka hälsan kan primärvården också sannolikt i större utsträckning än i dag uppmärksamma och behandla skadligt bruk och beroende. När det gäller skadligt bruk och beroende av alkohol finns till exempel studier som visar att korta behandlingar, som kan genomföras inom primärvård och företagshälsovård, kan ha god effekt.

Socialstyrelsen har årligen följt insatser i primärvården i samband med daglig rökning och riskbruk av alkohol genom en enkätundersökning. Däremot saknas uppgifter om primärvårdens insatser vid andra substansrelaterade diagnoser, spel om pengar och samsjuklighet. Myndigheten har föreslagit att

⁴ Se SOU 2021:93 s. 388 f.

uppgifter från primärvården ska ingå i ett utvidgat nationellt patientregister. Men innan ett sådant förslag genomförs kan ett alternativ vara att samla in aggregerade uppgifter från några regioner, som har möjlighet att redovisa uppgifter som motsvarar den framtida rapporteringen till register, för att bättre kunna beskriva primärvårdens insatser. Ett annat alternativ är att genomföra en enkätundersökning. Någon form av kartläggning av primärvårdens insatser kommer att ingå som en del av utvärderingen av de nationella riktlinjerna. En sådan bild av aktuellt läge är viktig, inte minst med tanke på utvecklingen mot en god och nära vård och eventuella förändringar i huvudmannaskap för behandling av skadligt bruk och beroende.

Förstudie om LARO grund för framtida uppföljning

I uppdraget beskrivs att personer med läkemedelsassisterad behandling vid opioidberoende (LARO) är en grupp som kan vara aktuell att följa. Socialstyrelsen har föreskrifter om LARO,⁵ LARO ingår i de nationella riktlinjerna för vård och stöd vid missbruk och beroende, och 2020 publicerade Socialstyrelsen ett kompletterande kunskapsstöd. Samtidigt finns det indikationer på att kunskapsstödet och rekommendationerna i riktlinjerna inte har implementerats i tillräcklig utsträckning. Det saknas också mycket kunskap om LARO, bland annat grundläggande uppgifter så som hur många som får behandlingen, och hur många som har behov av den på nationell nivå. För att på sikt kunna förbättra uppföljningen och kunskapen om området behöver Socialstyrelsen genomföra en förstudie. Det handlar bland annat om att se över juridiska möjligheter, vilken betydelse den nationella läkemedelslistan kommer att ha för registrering av rekvisitionsläkemedel, om rekvisitioner registreras i Läkemedelsregistret, på vilket sätt ordinationsorsaker kan användas för att följa upp LARO-patienter och hur man på bästa sätt kan följa upp socialtjänstens insatser. Resultatet av förstudien kan sedan ligga till grund för utformningen av den framtida uppföljningen av området.

Samla LARO-verksamheter för att främja kunskapsbaserad och jämlik vård

Som beskrivits ovan finns det indikationer på att tillgänglighet och kvalitet varierar när det gäller den läkemedelsassisterade behandlingen vid opioidberoende. Bland annat visar Socialstyrelsens rapport från 2021, *Missbruk, substansrelaterade diagnoser och spel om pengar. Tematisk uppföljning av behov, vård och stöd i förhållande till det nationella ANDT-arbetet och spel om pengar*, att det fortfarande är vanligare med behandling med andra läkemedel än de som främst rekommenderas i de nationella riktlinjerna. Av Samsjuklighetsutredningens genomgång av verksamheternas styrdokument framgår också att flera verksamheter har generella regler, som inte motsvarar den individuella risk/nyttabedömning som ska göras i varje enskilt fall. Samsjuklighetsutredningen föreslår i sitt delbetänkande att Socialstyrelsen, i nära samverkan med forskning och profession, ska få i uppdrag att stödja

⁵ Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:1) om läkemedelsassisterad behandling vid opioidberoende.

implementeringen av tillgänglig kunskap om LARO, samt ansvara för att det genomförs en regelbunden uppföljning av LARO.⁶

Socialstyrelsen har tidigare vid flera tillfällen samlat representanter för landets sprututbytesverksamheter, för att diskutera hur Socialstyrelsen kan stödja sprututbyte i Sverige. Konferenserna har också varit ett tillfälle för verksamheterna att utbyta erfarenheter, lyfta eventuella hinder och problem, möjliga lösningar och goda exempel. En motsvarande konferens för LARO-verksamheter skulle kunna vara ett sätt att stödja en kompetenshöjning i verksamheterna och främja en tillgänglig och jämlik vård, och Socialstyrelsen planerar därför att genomföra en sådan konferens under hösten 2023.

Två förslag från förstudien tas vidare för att stärka brukarinflytande

Som tidigare beskrivits identifierade förstudien om brukarinflytande tre områden där stöd från Socialstyrelsen kan göra skillnad. Under 2023 kommer vi att påbörja arbete med två av dessa – att uppdatera vägledningen *Att ge ordet och lämna plats*, och att ta fram ett nytt tema på *Kunskapsguiden.se*.

Tre större projekt planeras utöver ANDTS-uppdraget

Under 2023 planerar Socialstyrelsen att arbeta med tre större projekt inom ANDTS-området, som inte finansieras inom ramen för uppdraget att stödja genomförandet av ANDTS-politiken. Det handlar om uppföljning av sprututbytesverksamheterna, ett uppdrag om flickor och kvinnor med missbruks- och beroendeproblem samt en kunskapssammanställning om HVB för vuxna med skadligt bruk och beroende.

Utvärdering ska bidra till förbättrad uppföljning av sprututbytesverksamheterna

Inom ramen för ett tidigare regeringsuppdrag (S2016/06128/FS) har Socialstyrelsen i samverkan med IVO, Folkhälsomyndigheten och verksamhetsföreträdare utarbetat ett förslag till systematisk och samordnad uppföljning av regionernas sprututbytesverksamhet. Förslaget innebär att uppföljningen ska baseras på de verksamhetsberättelser som årligen ska rapporteras in till IVO enligt 13–14 §§ Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2007:2) om utbyte av sprutor och kanyler till personer som missbrukar narkotika.

För att göra inrapporteringen mer strukturerad och samordnad utformades en elektronisk mall för dessa verksamhetsberättelser. Mallen följer föreskriftens rapporteringskrav och utgör därmed ingen ökad dokumentationsbörda för verksamheterna. Sedan 2021 ligger mallen på IVO:s hemsida, och 2022 använde alla regionerna mallen vid sin rapportering.

Under 2023 planerar Socialstyrelsen att påbörja en uppföljning av införandet och användningen av mallen, samt att utvärdera användningen av

⁶ SOU 2021:93 s. 398 f.

verksamhetsberättelserna i systematisk och samordnad nationell uppföljning av regionernas sprututbytesverksamhet.

Uppdrag att analysera vård och stöd för flickor och kvinnor med missbruks- och beroendeproblematik

I delredovisningen 2022 beskrev vi ett antal identifierade behovsområden, som skulle kunna ingå i lägesbilden för ANDTS-området under uppdragsperioden. Ett sådant behovsområde var fördjupade analyser av skillnader mellan kvinnor och män, för att tydliggöra eventuella omotiverade skillnader och olika behov. Det finns exempelvis stora könsskillnader vad gäller narkotika- och läkemedelsrelaterad dödlighet, som tyder på att olika insatser kan behöva utvecklas för kvinnor respektive män. Kvinnor har även kortare placeringstid i frivillig institutionsvård än män. Socialstyrelsen har också i tidigare rapporter konstaterat att våldsutsatta kvinnor med missbruks- och beroendeproblematik riskerar att inte få tillgång till stöd och hjälp utifrån sitt skyddsbehov. Olika användning och konsumtionsmönster skulle kunna förklara en del av könsskillnaderna, men det kan vara viktigt att närmare studera om vård och stödinsatser inte i tillräcklig utsträckning lyckats nå både män och kvinnor på ett jämställt sätt.

Socialstyrelsen har nu fått ett särskilt uppdrag att inhämta kunskaper om och analysera vården och stödet för flickor och kvinnor med missbruk och beroendeproblematik.⁷ I uppdraget ingår att redogöra för de vård- och omsorgsinsatser som erbjuds flickor och kvinnor med missbruk och beroende, inklusive insatser vid fysiska och psykiska vårdbehov och vid våldsutsatthet, samt hur målgruppen upplever vårdens tillgänglighet och bemötande. I uppdraget ingår även att överväga om det är relevant, och i så fall komplettera analysen med registerdata. I redovisningen ska Socialstyrelsen vid behov lämna förslag på åtgärder som kan bidra till vård och omsorg vid missbruk och beroendeproblematik som är mer anpassad till kvinnors behov.

Förbättrad kunskap om institutionsvårdens målgrupp och innehåll för att stärka vårdens kvalitet

Samsjuklighetsutredningens förslag om ändrat huvudmannaskap för behandling vid skadligt bruk och beroende, och om regionernas ansvar för hälso- och sjukvård på HVB, kan komma att få stora konsekvenser för institutionsvårdens utformning framöver. I delbetänkandet föreslås också en ändring av definitionen av HVB i socialtjänstförordningen (2001:937), SoF.⁸ Förslaget har dock avstyrkts av flera remissinsatser, däribland Socialstyrelsen och IVO. Argumenten är bland annat att HVB inkluderar många olika typer av verksamheter som tar emot olika målgrupper, och att den föreslagna definitionen inte upplevs omfatta detta. IVO lyfter också fram problem med gränsdragning mot andra typer av verksamhetsformer, som stödboenden, särskilt boende för personer med funktionsnedsättning och hem för viss annan heldygnsvård och öppenvård.

⁷ Prop. 2022/23:1 utg.omr. 9, bet. 2022/23:SoU1, rskr. 2022/23:75 – Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Socialstyrelsen S2022/03178 S2022/04810 (delvis)

⁸ Se SOU 2021:93 s. 362 f och 643 f.

Det kan dessutom, oavsett om Samsjuklighetsutredningens förslag genomförs eller inte, finnas anledning att genomlysna institutionsvården. Av Socialstyrelsens lägesrapporter framgår att antalet vuxna personer med missbruk och beroende som får heldygnsvård enligt socialtjänstlagen (2001:453) har minskat under en längre tid. Vi har i dagsläget svårt att avgöra vad det är som främst driver utvecklingen, och om det är en positiv eller negativ utveckling sett utifrån brukarnas behov och preferenser. IVO har tidigare uppmärksammat att vissa kommuner har interna direktiv som innebär att ”hemmaplanslösningar” ska prioriteras framför placeringar, vilket IVO bedömer är en generell styrning som inte är i enlighet med lagstiftningen.⁹ I Samsjuklighetsutredningens kartläggning framkom att kommuner ofta beviljar placering på HVB först när insatser i öppenvård inte har fungerat.¹⁰

För många personer med skadligt bruk och beroende kan ”hemmaplanslösningar”, det vill säga öppenvårdsinsatser där personen bor kvar i sin vanliga miljö, vara ett bra alternativ. Men för andra kan det finnas behov av att genomgå behandling i en särskild trygg, stabil och drogfri miljö, och ett behov av särskilt stöd för fysisk och psykisk återhämtning. Tidigare utredningar har dock visat att kvaliteten i vården vid HVB varierar, bland annat avseende tillämpning av behandlingsmetoder och personalens utbildning och kompetens.

I socialtjänstförordningen finns bestämmelser om att den som beslutar om inskrivning vid HVB ska kontrollera att hemmet är lämpligt med hänsyn till den enskildes behov, ålder, utveckling, utbildning och personliga förhållanden i övrigt.¹¹ Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:55) om hem för vård eller boende framgår också att hänsyn ska tas till de arbetssätt och metoder som hemmet använder, och att de arbetssätt och metoder som används ska vara relevanta i förhållande till den målgrupp som hemmet är avsett för, och att de ska vara baserade på bästa tillgängliga kunskap.¹² Men i Socialstyrelsens nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende finns inga rekommendationer om hur vården ska organiseras, till exempel om den ska erbjudas i form av öppen eller sluten vård eller institutionsvård. Det finns inte heller något underlag som beskriver om vissa behandlingsmetoder är mer lämpade inom ramen för institutionsvård än andra, om det finns specifika behandlingsmetoder som är anpassade för en institutionskontext, betydelse av behandlingstidens längd, eller vilka målgrupper som kan ha behov av institutionsvård.

Socialstyrelsen planerar därför att under 2023 påbörja ett projekt som kan inkludera frågeställningar så som:

- resultat av institutionsvård jämfört med öppenvård,
- nyttan av institutionsvård för olika målgrupper,
- om vissa behandlingsmetoder är mer lämpade inom ramen för institutionsvård än andra,

⁹ *Med missbruksvården i fokus. Socialtjänstens planering och uppföljning av insatser till vuxna med missbruksproblemer.* Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg (IVO); 2015. Hämtad 2022-03-02 från: <https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2015/med-missbruksvarden-i-fokus-rapport.pdf>.

¹⁰ Se SOU 2021:93 s. 368.

¹¹ Se 3 kap. 11 § SoF.

¹² Se 3 kap. 3 § och 4 kap. 1 § HSLF-FS 2016:55.

- om det finns specifika behandlingsmetoder som är anpassade för en institutionskontext,
- om det finns specifika komponenter/inslag i institutionsvård som tillsammans eller var för sig är särskilt viktiga,
- betydelse av behandlingstidens längd.

Bilaga 1. Exempel på övrig verksamhet inom ANDTS-området

Mål 1 Tillgången till alkohol, narkotika, dopningsmedel och tobaks- och nikotinprodukter samt skadeverkningarna av spel om pengar ska minska

- **Insatsområde:** Samverkan mellan olika perspektiv av betydelse för ANDTS-arbetet bör utvecklas
- **Insatsområde:** Skadeverkningarna vid spel om pengar bör motverkas

- När det gäller insatsområdet som handlar om samverkan mellan olika perspektiv så kan mycket av den verksamhet som beskrivs nedan under mål 3 sägas utgöra exempel på det.
- Vad gäller skadeverkningar vid spel om pengar så har vi genomfört ändringar av redaktionell karaktär i vårt kunskapsstöd om behandling av spelmissbruk och spelberoende som publicerades 2018. En mer omfattande revidering är planerad för 2023/2024.

Mål 2 Barn och unga ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av alkohol, narkotika, doping, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar

- **Insatsområde:** Stödet till barn och unga som anhöriga bör intensifieras
- **Insatsområde:** Arbetet för att nå målet om ett rökfritt Sverige 2025 bör fortsätta
- **Insatsområde:** Insatserna till blivande föräldrar bör stärkas

- Inom uppdraget att stärka och utveckla stöd till barn i familjer med skadligt bruk, missbruk eller beroende, psykisk sjukdom eller psykisk funktionsnedsättning, där samtidigt våld förekommer eller där en förälder eller vårdnadshavare lider av en allvarlig sjukdom eller plötsligt avlider (S2021/03118), har vi tagit fram nya filmer om familjeorienterat arbetssätt i socialtjänstens missbruksvård (finns på Kunskapsguiden.se), och påbörjat arbete med ett kunskapsstöd för socialtjänstpersonal om barn och unga i familjer med missbruk eller beroende.
- Se mål 4 när det gäller rökning.
- I december publicerade vi ett kunskapsstöd om pre-konceptionell hälsa (tobak och alkohol vid planering av graviditet), och ett kunskapsstöd för graviditet, förlossning och tiden efter som innehåller rekommendationer vid substansbruk.
- Vi avrapporterade i april ett uppdrag om att utvidga medicinska födelseregistret (MFR) med data om nikotinprodukter, alkohol samt andra potentiellt skadliga substanser som används under graviditet (S2019/04465, S2020/09593 (delvis)), med förslag på författningsändringar för MFR.

Mål 3 Antalet barn och unga som börjar använda narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter eller debuterar tidigt med alkohol och spel om pengar ska minska

- **Insatsområde:** Att förebygga ANDTS-relaterad ohälsa bland barn och unga och erbjuda tidiga insatser bör ges en högre prioritet
- **Insatsområde:** Barn- och ungdomshälsovården bör bli mer sammanhållna, förebyggande och hälsofrämjande
- **Insatsområde:** Det förebyggande arbetet mot narkotika bör stärkas
- **Insatsområde:** Nästa steg bör tas i det förebyggande arbetet mot dopning
- **Insatsområde:** Användningen av lustgas i berusningssyfte bör motverkas

- Vad gäller dopning och lustgas har vi inte bedrivit någon särskild verksamhet under året, utöver att vi har deltagit i myndighetsgemensamma möten om lustgasfrågan (tillsammans med Kemikalieinspektionen, Läkemedelsverket och Giftinformationscentralen, Livsmedelsverket, Folkhälsomyndigheten och Socialdepartementet).
- Vi har påbörjat arbete med ett uppdrag att genomföra en kartläggning och analys av familjecentraler och andra liknande verksamheter (S2022/03076 (delvis)), genom att planera för datainsamlingen (enkäter och intervjuer) som ska ske 2023.

Forts.

Forts.

- Som ett delprojekt i ett uppdrag om sociala insatser i utsatta områden (A2020/02651) har vi publicerat en rapport om socialt fältarbete med barn och unga, som bygger på en kartläggning av uppsökande och förebyggande socialt fältarbete i kommunal regi. Kartläggningen visar att förekomst och organisering av fältarbete skiljer sig åt mellan kommuner, att samverkan sker med olika aktörer på olika nivåer, och att det kan vara svårare att nå vissa grupper av barn och unga.
- Inom ramen för uppdraget att genomföra ett utvecklingsarbete för tidiga och samordnade insatser (TSI) för barn och unga (U2020/00363/S) har vi tillsammans med Skolverket fortsatt stödja utvecklingsarbeten runt om i landet för att förbättra samverkan mellan skola, hälso- och sjukvård och socialtjänst, bland annat genom nätverksträffar, fysiska besök med uppföljning, filmer, frukostseminarier, föreläsningar och reportage på myndigheternas webbsidor.
- Socialstyrelsen, Brå, Polismyndigheten, Skolverket, Myndigheten för civilsamhälles- och Ungdomsfrågor (MUCF) och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har bildat en nationell arbetsgrupp i syfte att underlätta samverkan kring arbetsformerna skola, socialtjänst, polis och fritid (SSPF) och sociala insatsgrupper (SIG) på kommunal nivå. Under året har den nationella arbetsgruppen kommit ut med gemensamt informationsmaterial om arbetsformerna SSPF och SIG, genomfört nätverksträffar, utbildningar, workshops och nationella konferenser och Socialstyrelsen har också ansvarat för att ta fram en vägledning, filmer och utbildning i SIG: Risk, Behov och Mottaglighet (RBM).
- Vi har slutredovisat vårt uppdrag om förstudie avseende hälsoprogram för barn och unga (S2021/06171), med en beskrivning av hur ett hälsoprogram bör utformas, förslag vad gäller tidplan för framtagande av programmet, möjligheter till implementering och hur indikatorer kan användas för uppföljning.
- Vi har slutredovisat uppdraget att genomföra en forskningsstudie i två delar om tidiga insatser för att motverka missbruk och kriminalitet (S2019/01651; S2020/05630/FS; S2021/00823), genom att publicera rapporten "Vårdinsats som rättslig reaktion för unga som lagförs för narkotikabrott. En forskningsstudie om socialtjänstens insatser för barn och unga vuxna 15–20 år som under 2017 lagförts för brott mot narkotikastrafflagen." Studien har gett nya kunskaper om målgruppen och om vilka insatser de får från socialtjänsten. Den visar bland annat att de flesta inte gripits för narkotikabrott tidigare men däremot varit kända av socialtjänsten, att förekomsten av psykisk ohälsa var hög och att en större andel flickor än pojkar har haft kontakt med hälso- och sjukvården för psykisk ohälsa

Mål 4 Antalet personer som utvecklar skadligt bruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar ska minska

- **Insatsområde:** Främjande och förebyggande insatser och stöd bör tillgängliggöras
- **Insatsområde:** Statistiken avseende narkotika och dopning bör förbättras
- **Insatsområde:** Förutsättningarna för tandvården att arbeta med prevention av alkohol, narkotika och tobaks- och nikotinprodukter bör öka
- **Insatsområde:** Arbetet med att förebygga och åtgärda ANDTS-relaterad ohälsa i arbetslivet bör fortsätta

- Vi har påbörjat en revidering av de nationella riktlinjerna för prevention och behandling av ohälsosamma levnadsvanor, där några viktiga frågor sannolikt kommer att bli definition av riskbruk av alkohol, och hanteringen av nya tobaks- och nikotinprodukter.
- Vi har samverkat med Folkhälsomyndigheten i deras uppdrag att genomföra insatser som syftar till att utveckla och förbättra tillgången till data avseende dopning och narkotika (S2021/05130).
- I september publicerade vi nationella riktlinjer för tandvård, som innehåller rekommendationer om rådgivning om tobak och om riskbruk av alkohol inför operation. Vi har också ett uppdrag att utveckla och genomföra insatser för att stödja implementeringen av nya nationella riktlinjer för tandvård (S2021/00337 (delvis)). Under 2022 har webbutbildningen Tandvård 2.0 – stöd för implementering av riktlinjerna publicerats. Utbildningen omfattar två delar. Del ett riktar sig till tandläkare, tandhygienister, tandsköterskor, chefer, ledare och strateger. Del två riktar sig till chefer, ledare och strateger som ska genomföra implementeringsarbetet. I utbildningen finns också en sida med länkar till fördjupningsmaterial samt en checklista att använda som stöd vid det egna implementeringsarbetet.

Mål 5 Personer med skadligt bruk eller beroende ska utifrån sina förutsättningar och behov ha tillgång till vård och stöd av god kvalitet

- **Insatsområde:** Insatserna vid skadligt bruk eller beroende bör bli mer samordnade och det hälsofrämjande arbetet stärkas
- **Insatsområde:** Tvångsvården vid skadligt bruk eller beroende bör förbättras
- **Insatsområde:** Vården och stödet vid narkotikaberoende bör utvecklas
- **Insatsområde:** Insatserna för att nå personer i en socialt och hälsomässigt utsatt situation till följd av skadligt bruk eller beroende bör intensifieras

- Vi har påbörjat arbete med ett uppdrag att vidta insatser för att stimulera och stärka det nationella arbetet med att utveckla en personcentrerad vård och omsorg för personer med komplex psykiatrisk problematik ((S2021/04973 delvis samt S2022/02422)), och lämnade i augusti en delredovisning som beskriver planen för uppdragets genomförande. Komplex psykiatrisk problematik kan avse att individen har många samverkande problemområden som medför behov av insatser från många aktörer i vård och omsorg och även att insatser behöver levereras på ett samlat, flexibelt och personcentrerat sätt.
- Under året har vi fortsatt med uppdraget att samordna utvecklingen av särskilda former för integrerad vård inom Statens institutionsstyrelse (SiS) och barn- och ungdomspsykiatri (BUP) (S2019/00643/FST). Den integrerade vården vänder sig till barn och unga som placerats på SiS särskilda ungdomshem och samtidigt har omfattande psykiatriska vårdbehov. Under året har alla tre regioner som deltar i projektet påbörjat sin operativa fas, det vill säga tillsammans med SiS har de inkluderat barn i pilotverksamheterna.
- Vi har fortsatt arbetet med uppdraget att genomföra en kartläggning av den psykiatriska tvångsvården respektive den rättspsykiatriska vården (S2021/02640 (delvis)). Under året har vi genomfört dialogmöten med regioner, enkäter till brukare, enkäter till verksamheter och sammanställning av registerdata över tvångsvård.
- Vi har också fortsatt uppdraget att stärka och stimulera den barn- och ungdomspsykiatriska heldygnsvården, inklusive tvångsvården och att arbeta för att säkerställa en god kvalitet i patientregistret vad gäller statistik om psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård (S2019/01522), så att statistiken på ett tillförlitligt sätt kan användas i uppföljningssyfte och som officiell statistik. I september publicerade vi en statistikrapport om barn- och ungdomspsykiatrisk heldygnsvård och tvångsvård. Vi har också genomfört webinarier riktade till verksamhetschefer och hälso- och sjukvårdspersonal inom barn- och ungdomspsykiatri, dialogmöten med verksamhetschefer, chefsöverläkare, vårdpersonal och administrativ personal, utbildningsinsatser och översyn av föreskrifter för LPT/LRV.
- Vi har arbetat med pilotprojektet ”Att leda med ASI”, som syftar till att genom ASI-data stödja en ökad kunskapsutveckling för missbruks- och beroendområdet samt att ta fram och pröva strukturer och stöd för ökad användning av ASI (*Addiction Severity Index*). Pilotprojektet sker i samarbete med lokala FoU-miljöer/RSS:er i tre län med tillhörande kommuner samt några fristående kommuner. Ett arbetsmaterial och förenklade rapportmallar med grundstatistik och presentationsmaterial har tagits fram som hjälp för chefer och verksamhetsutvecklare, och former för funktioner och stödjande arbetsätt testas för små, mellanstora och stora kommuner. Vi har också genomfört en introduktion om användning av ASI på verksamhetsnivå för chefer.

Forts.

Forts.

- Vi har publicerat en vägledning med stöd för socialtjänsten i arbetet med att förebygga avhysningar.
- Vi har betalat ut statsbidrag för bostad först, och påbörjat arbetet med uppdraget att samordna arbete mot målen i regeringens nationella hemlöshetsstrategi och analysera hur kommunernas akuta boendelösningar används (S2022/03246 (delvis)) och uppdraget att planera och genomföra en nationell hemlöshetskartläggning (S2022/03245 (delvis)).
- Vi har fördelat statsbidrag bland annat till organisationer inom det sociala området, till organisationer som företräder professioner för insatser som främjar arbetet med stöd till patienter med ohälsosamma levnadsvanor inom hälso- och sjukvården, samt till sociala insatser i kommuner med utsatta områden.

Mål 6 Antalet personer som skadas eller dör på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopnings-medel, tobaks- och nikotinprodukter eller spel om pengar ska minska

- **Insatsområde:** Statistiken avseende dödsfall till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar bör bli bättre
- **Insatsområde:** Det nationella varningssystemet för att motverka narkotikarelaterade dödsfall bör fortsatt utvecklas
- **Insatsområde:** Naloxon bör tillgängliggöras i ökad utsträckning
- **Insatsområde:** Antalet döda och skadade i trafiken på grund av alkohol och andra droger bör minska
- **Insatsområde:** Kunskapen om sambandet mellan alkohol och cancer bör öka
- **Insatsområde:** Det suicidpreventiva arbetet bör stärkas

- I juni slutredovisade vi ett uppdrag att tillsammans med Folkhälsomyndigheten, Läkemedelsverket och Rättsmedicinalverket sammanställa, analysera och presentera statistik avseende dödsfall till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar (S2021/04814 (delvis)). I den rapport som publicerades förtydligas hur statistiken tas fram, och rapporten ger ökad kunskap om den grupp som har avlidit. Rapporten visar bland annat att många av de som avlidit tidigare har fått vård för skadligt bruk och beroende samt för andra psykiatriska diagnoser.
- Vi deltar i det nationella varningssystemet för att motverka narkotikarelaterade dödsfall (VSN) som förvaltas av Folkhälsomyndigheten, och bjöd i oktober in Folkhälsomyndigheten till möte med vårt råd för missbruks- och beroendefrågor, för att diskutera spridning av information från VSN till brukare.

Forts.

Forts.

- Arbetet med uppdraget att stödja ett ökat tillgängliggörande av naloxon (S2021/04973) har fortsatt. Läkemedelsverket fick under våren i uppdrag från Socialstyrelsen att utreda möjligheterna för en omklassificering av naloxon nässpray från receptbelagd till receptfri, men kom i september fram till att det inte är möjligt i nuläget. Vi utreder nu alternativa vägar framåt, men eventuella förändringar i gällande rätt kommer att hanteras inom ramen för Narkotikautredningen (S2022:01). Vi arbetar också med samverkansstöd till regioner och Kriminalvården, och en översyn av befintligt informationsmaterial om naloxon.
- Vi ingår i den nationella grupperingen för SMADIT, och har deltagit vid möten under året.
- Under året har vi fortsatt arbetet tillsammans med Folkhälsomyndigheten och 24 andra myndigheter att ta fram underlag till nationell strategi inom psykisk hälsa och suicidprevention (S2020/06171).
- I vårt uppdrag att stödja hälso- och sjukvårdens och socialtjänstens arbete med att förebygga suicid och att ge stöd till efterlevande ((S2019//02244/FS)) har vi bland annat genomfört en kampanj om ”Våga tala om psykisk ohälsa”, anordnat ett seminarium om stöd till barn som oväntat förlorar en förälder genom suicid, tagit fram en webbutbildning om bemötande i socialtjänsten samt genomfört en kartläggning av vård och eftervård till följd av avsiktligt självmord.